

Henri Nouwen

De gewonde heler

Het werk en het gedachtengoed van Henri Nouwen wordt bevorderd door de Henri Nouwen Stichting. Avenue Concordia 117, NL- 3062 LG Rotterdam
www.nouwen.org

Beschikbare titels

Adam
Binnen geroepen
Brieven aan Marc
Creatief pastoraat
De woestijn zal bloeien
Een glimp aan de overkant
Een jaar met Henri Nouwen
Een parel in Gods ogen
Een spiritualiteit van de zorg
Een spiritualiteit van het leven
Eindelijk thuis (paperback)
Eindelijk thuis (hardback)
Eindelijk thuis (hardback + CD 'Prodigal Daughter')
Even alleen
Gebeden uit de stilte
Hier en nu
In de naam van Jezus
Jezus
Kun je de beker drinken?
Liefs, Henri
Met de dood voor ogen
Met open handen
Moeder
Nabij zijn
Over spiritueel leven
Thuiskomen
Vreemdeling in het paradijs

www.lannoo.com

Oorspronkelijke titel Wounded Healer
Oorspronkelijke uitgever Doubleday
Omslagontwerp Studio Lannoo
© Erven Henri Nouwen en Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2017
D/2017/45/533 – ISBN 978 94 014 4753 9 – NUR 728

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Verantwoording

Een groot aantal mensen heeft een belangrijke rol gespeeld bij het tot stand komen van de verschillende hoofdstukken van dit boek. In het bijzonder degenen aan wie ik gedeelten van het manuscript in de vorm van lezingen heb voorgelegd, hebben me zeer geholpen de belangrijkste onderdelen opnieuw in te delen en te formuleren.

Veel dank ben ik verschuldigd aan Steve Thomas en Rufus Lusk voor hun substantiële hulp bij de definitieve vormgeving van het manuscript, aan Inday Day voor haar voortreffelijke secretariële hulp en aan Elizabeth Bartelme voor haar aanmoediging en competente redactionele assistentie.

Veel vrienden hebben me in het afgelopen jaar gewezen op het masculiene van mijn taalgebruik. Hoezeer zij gelijk hebben, heb ik gemerkt toen ik het manuscript voor publicatie nog een laatste keer doornam. Ik hoop dat de vrouwelijke lezers enig geduld met mij zullen hebben en zich toch zullen herkennen, telkens als ik gebruikmaak van woorden als 'man' en 'hij'. Ik hoop mijn leven te beteren.

Ik heb dit boek opgedragen aan Colin en Phyllis Williams, die door hun vriendschap en gastvrijheid van Yale Divinity School voor mij een echte vrijplaats hebben gemaakt.

Voor Colin en Phyllis William

Inhoud

Inleiding: De vier open deuren	8
DIENSTBAAR ZIJN IN EEN ONTWRICHTE WERELD	
1 De zoektocht van de atomaire mens	10
DIENSTBAAR ZIJN AAN EEN ONTWORTELDE GENERATIE	
2 De vluchteling in de ogen zien	25
DIENSTBAAR ZIJN AAN MENSEN ZONDER HOOP	
3 Uitzien naar morgen	43
DIENSTBAAR ZIJN IN EENZAAMHEID	
4 De gewonde heelmeeester	65
Ter afsluiting: Op weg naar morgen	77

Ter inleiding

DE VIER OPEN DEUREN

Wat houdt het in om als christen dienend werk te doen in onze hedendaagse samenleving? Het laatste paar jaar is deze vraag vaak gesteld door mannen en vrouwen die een dienstbaar leven willen leiden, maar tot de ontdekking komen dat de vertrouwde vormen en ook zichzelf hun traditionele zekerheid hebben verloren.

De volgende hoofdstukken vormen een poging een antwoord te vinden op deze vraag. Maar Antonio Porchia heeft gelijk: 'Er gaat een deur voor me open. Ik ga naar binnen en zie me geconfronteerd met honderd gesloten deuren.' (Voices, Chicago 1969) Elk nieuw inzicht dat de suggestie wekte een antwoord te zijn, leidde me naar veel nieuwe vragen die onbeantwoord moesten blijven. Maar ik wilde in elk geval niet toegeven aan de verleiding, geen enkele deur binnen te gaan uit angst voor de dichte. Vandaar de opzet van dit boek. De vier hoofdstukken kunnen gezien worden als vier verschillende deuren waardoor ik geprobeerd heb een ingang te vinden in de problematiek van het pastorale werk in onze moderne wereld. De eerste deur betreft de situatie van een wereld in nood (hoofdstuk I); de tweede deur de situatie van een generatie in nood (hoofdstuk II); de derde deur de situatie van een mens in nood (hoofdstuk III); en de vierde deur de situatie van een pastor in nood (hoofdstuk IV). Wat dit boek tot een eenheid maakt, is eerder de hardnekkige poging in te gaan op de vragen van mensen in het pastoraat die vraagtekens zetten bij hun eigen relevantie en effectiviteit, dan een consistent thema of een goed gedocumenteerd theoretisch betoog. Misschien maken onze fragmentarische levenservaringen samen met ons besef van urgentie een 'handboek voor mensen in het pastoraat' wel onmogelijk. Toch kwam er te midden van alle fragmentatie geleidelijk één beeld bovendrijven, dat richting geeft aan alle overwegingen: het beeld van de gewonde heelmeeester. Het was het laatste beeld dat opkwam. Na alle pogingen de crisissituatie van de moderne mens onder woorden te brengen, bleek het van beslissend belang de crisissituatie van de pastor te articuleren. Want mensen in het pastoraat zijn geroepen de nood van hun tijd in hun eigen hart te herkennen en die herkenning tot het startpunt van hun dienstwerk te maken. Of zij nu een ontwrichte wereld

willen betreden, zich in willen laten met een geobsedeerde generatie of een stervend mens aan willen spreken, hun dienst zal pas authentiek mogen heten als zij ontspringt aan een hart dat gewond is door de nood waarover zij spreken. Daarom kan er geen woord worden geschreven over het pastorale dienstwerk zonder een diep verstaan van de manier waarop de mens in het pastoraat zijn eigen wonden kan inzetten als een bron van genezing. Vandaar dat ik dit boek de titel *De gewonde heelmeeester* heb meegegeven.

New Haven, Connecticut

DIENSTBAAR ZIJN IN EEN ONTWRICHTE WERELD

I

De zoektocht van de atomaire mens

Inleiding

Zo nu en dan kom je iemand tegen die door zijn uiterlijk, zijn gedrag en zijn woorden op dramatische wijze uitdrukking geeft aan de situatie van de moderne mens. Peter was zo iemand voor mij. Hij kwam mij om hulp vragen, maar tegelijk hielp hij mij mijn eigen wereld beter te begrijpen. Peter is 26. Hij is fragiel gebouwd; zijn gezicht, omkranst met lang blond haar, is smal en heeft een bleke stadskleur. Zijn zachtaardige ogen stralen een melancholiek verlangen uit. Hij heeft sensuele lippen en zijn glimlach roept een sfeer van intimiteit op. Als hij je een hand geeft, doorbreekt hij het formele ritueel op een zodanige manier dat je reëel de nabijheid van zijn lichaam voelt. Bij het spreken neemt zijn stem een klank aan waardoor je wel aandachtig naar hem moet luisteren.

Tijdens ons gesprek wordt duidelijk dat Peter het gevoel heeft dat de verschillende grenzen die structuur geven aan het leven, steeds vager beginnen te worden. Het komt hem voor, dat hij wordt voortgedreven door allerlei bekende en onbekende factoren in zijn omgeving, zonder dat hij daar controle op kan uitoefenen. Er is geen helder onderscheid meer tussen hem en zijn milieu en voor zijn gevoel zijn zijn gedachten en gevoelens niet echt van hemzelf; ze lijken op hem te zijn overgebracht. Soms vraagt hij zich af: wat is fantasie en wat is werkelijkheid? Meer dan eens overvalt hem het vreemde gevoel dat duiveltjes zijn hoofd binnendringen en er een pijnlijke en angstige verwarring zaaien. Ook weet hij niet wie hij wel kan vertrouwen en wie niet, wat hij wel of niet moet doen; waarom hij 'ja' tegen iemand zou moeten zeggen en tegen een ander 'nee'. Al het onderscheid dat er is tussen goed en kwaad, lelijk en mooi, aantrekkelijk en verwerpelijk, zegt hem steeds minder. Zelfs op de meest bizarre voorstellen reageert hij met: 'Waarom niet? Waarom zou ik niet iets proberen, wat ik nooit eerder gedaan heb?' 'Waarom zou ik geen nieuwe ervaringen opdoen, of ze nu goed zijn of slecht?'

Door het ontbreken van duidelijke grenzen tussen zichzelf en zijn milieu, tussen fantasie en werkelijkheid, tussen wat hij moet doen en wat hij moet laten, lijkt Peter een gevangene te zijn geworden van het nu, opgesloten in het heden zonder een zinvolle verbinding met zijn verleden of toekomst. Als hij thuiskomt, heeft hij het gevoel een wereld te betreden die hem vreemd geworden is. De woorden waarvan zijn ouders zich bedienen, hun vragen en interesses, hun aspiraties en zorgen lijken bij een andere wereld te horen, met een andere taal en een andere sfeer. Als hij aan zijn toekomst denkt, wordt alles één grote vlek, een ondoordringbare wolk. Hij kan geen antwoord vinden op de vraag, waarom hij leeft en waarheen hij op weg is. Peter werkt niet hard om een bepaald doel te bereiken, hij kijkt niet uit naar de vervulling van een groot verlangen en verwacht evenmin dat er iets groots of belangrijks gaat gebeuren. Hij staart in een lege ruimte en weet maar één ding zeker: als er iets in het leven de moeite waard is, dan moet dat hier en nu zijn.

Ik heb Peters portret niet getekend, om je een beeld te laten zien van een ziek mens die psychiatrische hulp nodig heeft. Nee, ik denk dat Peters situatie in veel opzichten typerend is voor de situatie van moderne mannen en vrouwen. Misschien heeft Peter wel hulp nodig, maar zijn ervaringen en gevoelens kunnen niet enkel begrepen worden in termen van individuele psychopathologie. Ze maken deel uit van de historische context waarin wij allemaal leven, een context die het mogelijk maakt in Peters leven de tekenen der tijden te zien die we ook herkennen in onze eigen levenservaring. Wat we bij Peter zien, is een pijnlijke uiting van de situatie van wat ik de ‘atomaire mens’ noem.

In dit hoofdstuk wil ik tot een dieper inzicht komen in onze menselijke crisissituatie, zoals die zichtbaar wordt door al die mannen en vrouwen die het leven net zo ervaren als Peter. En ik hoop te midden van onze huidige verwarring nieuwe wegen naar bevrijding en vrijheid te ontdekken.

Daarom verdeel ik dit hoofdstuk in twee gedeelten: de crisissituatie van de atomaire mens en de weg naar bevrijding voor de atomaire mens.

I De crisissituatie van de atomaire mens

De atomaire mens is iemand die het naïeve geloof in de mogelijkheden van de technologie verloren heeft en zich pijnlijk bewust is van het feit, dat de krachten die de mens in staat stellen nieuwe levensstijlen te creëren tegelijk de potentie van zelfvernietiging in zich dragen.

Ik wil een verhaal uit het oude India vertellen dat ons wellicht kan helpen de situatie van de atomaire mens te vatten:

Vier zonen van koninklijken bloede vroegen zich af, welk specialisme ze zich eigen zouden maken. Ze zeiden tegen elkaar: 'Laten we de aarde verkennen op zoek naar een bijzondere kennis.' Zo gezegd zo gedaan en nadat de vier broers een plaats hadden afgesproken om elkaar weer te ontmoeten, gingen zij op weg, ieder in een andere richting.

Na verloop van tijd troffen de broers elkaar weer op de afgesproken plaats en vroegen elkaar wat zij hadden geleerd. 'Ik heb me een kennis eigen gemaakt', zei de eerste, 'waardoor ik, als ik enkel maar een stukje bot van een bepaald schepsel heb, meteen het vlees kan scheppen dat erbij hoort.' 'En ik', zei de tweede, 'weet hoe ik de huid en het haar van dat schepsel kan laten groeien als er eenmaal vlees op zijn botten zit.' De derde zei: 'Ik kan zijn ledematen scheppen, als ik het vlees, de huid en het haar heb.' 'En ik', besloot de vierde, 'weet hoe ik leven aan dat schepsel kan geven als het compleet met ledematen gevormd is.'

Daarop gingen de vier broers in de wildernis op zoek naar een stuk bot om hun specialismen te kunnen demonstreren. Het lot beschikte dat het bot dat zij vonden van een leeuw was, maar dat wisten ze niet, en ze raapten het bot op. De ene voegde vlees toe aan het bot, de tweede liet er vel en haar op groeien, de derde voltooide het met passende ledematen en de vierde gaf leven aan de leeuw. Het wilde beest schudde zijn manen, kwam overeind met zijn dreigende muil, scherpe tanden en genadeloze klauwen en besprong zijn scheppers. Hij doodde hen alle vier en verdween tevreden in het oerwoud.

(Uit *Tales of Ancient India*, vertaald uit het Sanskriet door J.A.B. van Buitenen, New York, Bantam Books, 1961)

De atomaire mens is de mens die beseft, dat zijn scheppende vermogens de potentie tot zelfvernietiging in zich dragen. Hij ziet dat in dit atoomtijdperk grote nieuwe industriële complexen het mensen mogelijk maken om in één uur te produceren waar zij in het verleden jaren voor moesten ploeteren, maar hij beseft ook dat deze zelfde industrieën het ecologische evenwicht verstoren en door lucht- en geluidsverontreiniging zijn eigen milieu verzieken. Hij rijdt auto, luistert naar de radio en kijkt televisie, maar is niet langer in staat de werking van de instrumenten waarvan hij zich bedient te begrijpen. Hij ziet om zich heen een zodanige overvloed aan materiële goederen, dat schaarste zijn leven niet langer bepaalt, maar tegelijk weet hij niet

welke kant het uit gaat en vraagt hij naar zin en doel. Bij dit alles lijdt hij onder de onontkoombare wetenschap dat zijn tijd een tijd is waarin de mens niet alleen alle leven kan vernietigen, maar ook de mogelijkheid van een nieuw begin, niet alleen mensen, maar heel de mensheid, niet alleen een bepaalde periode in het bestaan, maar ook de geschiedenis zelf. Voor de atomaire mens is de toekomst een keuzemogelijkheid geworden.

De preatomaire mens is zich misschien wel bewust van de serieuze paradox van een wereld waarin leven en dood elkaar op een morbide manier raken en waarin de mens op een dun koord balanceert dat makkelijk kan breken, maar hij heeft deze kennis aangepast aan zijn van oudsher optimistische kijk op het leven. Maar in het geval van de atomaire mens kan deze nieuwe kennis niet aangepast worden aan oude inzichten noch gekanaliseerd door traditionele instituties; zij verbreekt juist radicaal en definitief alle bestaande menselijke referentiekaders. Voor hem is het probleem niet dat de toekomst nieuwe gevaren inhoudt, zoals dat van een kernoorlog, maar dat er misschien überhaupt geen toekomst zal zijn.

Het is niet zo dat jonge mensen automatisch atomair zijn en oude mensen preatomair. Het gaat niet om een verschil in leeftijd, maar in bewustzijn en de daarbij passende levensstijl. De psycho-historicus Robert Jay Lifton heeft ons een paar uitstekende begrippen aangereikt om de aard van de dilemma's van de atomaire mens te determineren. In Liftons termen wordt de atomaire mens gekenmerkt door (1) historische ontwrichting, (2) een gefragmenteerde ideologie en (3) een streven naar onsterfelijkheid. Het lijkt me nuttig Peters leven in het licht van deze begrippen te bestuderen.

A Historische ontwrichting

Als Peters vader hem vraagt wanneer hij zijn laatste examen gaat doen, en of hij al een geschikt meisje heeft gevonden om mee te trouwen, en als zijn moeder voorzichtig informeert naar biecht en communie en zijn lidmaatschap van een katholieke broederschap, gaan zij er alle twee van uit dat Peters verwachtingen van de toekomst in essentie dezelfde zijn als de hunne. Maar Peter ziet zichzelf meer als een van 'de laatsten in het experiment van het leven' dan als een pionier die zich inzet voor een nieuwe toekomst. Daarom kunnen de symbolen die zijn ouders gebruiken voor hem onmogelijk meer dezelfde verenigende en integrerende kracht hebben als voor mensen met een preatomaire mentaliteit. Peters beleving noemen we 'historische ontwricht-

ing'. Het betekent een 'breuk in het besef van verbondenheid, dat de mensen lange tijd hebben gevoeld met de vitale en voedende symbolen van hun culturele traditie; symbolen die cirkelen rond familie, gedachtesystemen, religie en de levenscyclus in het algemeen.' (Lifton, *History and Human Survival*, New York, Random House 1970, p. 318) Waarom zou je trouwen en kinderen krijgen, studeren en carrière maken, waarom nieuwe technieken uitvinden, nieuwe instellingen opzetten en nieuwe ideeën ontwikkelen, als je je afvraagt of er wel een morgen zal zijn die de waarde van menselijke inspanningen garandeert?

Cruciaal voor de atomaire mens is het ontbreken van een besef van continuïteit, dat van zo'n vitaal belang is voor een creatief leven. Hij ziet zichzelf als deel van een niet-geschiedenis, waarin alleen het precieze moment van het hier en nu van waarde is. Bij de atomaire mens wordt het leven makkelijk een boog waarvan de pees gebroken is en waarmee geen pijl meer kan worden afgeschoten. Zijn ontwrichte situatie werkt verlamdend. Hij reageert niet met angst en vreugde, die zo karakteristiek zijn voor de existentiële mens, maar met apathie en verveeldheid. Alleen wie zichzelf verantwoordelijk voelt voor de toekomst kan hopen of wanhopen, maar wie zichzelf beschouwt als een passief slachtoffer van een extreem complexe technologische bureaucratie, verliest zijn gemotiveerdheid en laat zich drijven van het ene moment in het andere, waardoor het leven een lange aaneenschakeling wordt van willekeurig met elkaar verbonden gebeurtenissen en toevalligheden.

Als we ons afvragen waarom de taal van het traditionele christendom voor de atomaire mens haar bevrijdende kracht verloren heeft, moeten we ons realiseren dat de christelijke verkondiging in de meeste gevallen gebaseerd is op de veronderstelling dat de mens zichzelf ziet als zinvol geïntegreerd in een geschiedenis waarin God tot ons gekomen is in het verleden, onder ons leeft in het heden en ons zal komen bevrijden in de toekomst. Maar wanneer iemands historisch bewustzijn verbroken is, komt heel de christelijke boodschap over als een lezing over de grote pioniers op een jongen tijdens een lsd-trip.

B Een gefragmenteerde ideologie

Een van de verrassendste aspecten van Peters leven is zijn snel verschuivend waardesysteem. Jarenlang was hij een zeer precies en gehoorzaam seminarist. Hij ging dagelijks naar de mis, nam deel aan alle gezamenlijke gebedstijden, was actief in een liturgische commissie en bestudeerde met veel interesse en zelfs enthousiasme al het theologische materiaal van zijn opleiding. Maar toen hij besloot het seminarie te verlaten om aan een seculiere universiteit te gaan studeren, had hij maar een paar maanden nodig om zijn oude levenswijze af te schudden. Hij ging eenvoudig niet meer naar de mis, zelfs niet op zondag, zat nachtenlang te drinken en te spelen met andere studenten, ging samenwonen met een vriendin, koos een studierichting ver verwijderd van zijn theologische interesses en sprak zelden meer over God of godsdienst.

Dit is des te verwonderlijker, omdat Peter absoluut geen bitterheid toont tegenover het oude seminarie. Hij bezoekt zijn vrienden daar regelmatig en bewaart goede herinneringen aan zijn jaren als religieus mens. Maar het idee dat zijn beide levensstijlen niet bepaald consistent zijn, schijnt nauwelijks bij hem op te komen. Beide ervaringen hebben hun waarde en hun goede en slechte kanten, maar waarom zou je het leven maar vanuit één enkel perspectief leven, geleid door maar één enkel idee en binnen één enkel referentiekader?

Peter heeft geen spijt van zijn seminarietijd en verheerlijkt zijn huidige toestand evenmin. Morgen kan het weer anders zijn. Wie weet? Het hangt allemaal af van de mensen die je tegenkomt, van de ervaringen die je opdoet en van de ideeën en verlangens die je op dit moment aanspreken.

Een atomaire mens zoals Peter leeft niet met een ideologie. Hij is overgestapt van de gefixeerde en totalitaire vormen van een ideologie naar meer wisselende ideologische fragmenten (Lifton, *Boundaries*, New York [Random House] 1970, p. 98). Een van de meest opvallende verschijnselen van onze tijd is dat de mens op adembenemende wijze blootgesteld wordt aan verschillende en vaak tegenstrijdige ideeën, tradities, religieuze overtuigingen en levensstijlen. Door de massamedia maakt hij kennis met de meest paradoxale menselijke ervaringen. Hij wordt niet alleen geconfronteerd met de uiterst gecompliceerde en kostbare pogingen om het leven van één mens te redden door middel van een harttransplantatie, maar ook met de machteloosheid van de wereld om te hulp te komen, als duizenden mensen door gebrek aan voedsel sterven. Hij wordt niet alleen geconfronteerd met het ver-

mogen van de mens om snel naar een andere planeet te reizen, maar ook met zijn hopeloos onvermogen om een eind te maken aan een zinloze oorlog op deze planeet. Hij wordt niet alleen geconfronteerd met discussies op hoog niveau over mensenrechten en christelijke moraal, maar ook met martelkamers in Brazilië, Griekenland en Vietnam. Hij wordt niet alleen geconfronteerd met een ongelooflijk technisch kunnen waarmee stuwdammen gebouwd, waterlopen verlegd en nieuw vruchtbaar land gecreëerd worden, maar ook met aardbevingen, overstromingen en tornado's die in één uur meer kunnen verwoesten dan mensen in een generatie kunnen opbouwen. Een mens die met dit alles geconfronteerd wordt, kan zichzelf onmogelijk wijsmaken, dat er één enkel idee, begrip of denksysteem bestaat dat deze tegengestelde beelden samen kan brengen in één consistente levensvisie.

'De buitengewone toevloed van postmoderne culturele invloeden' (Lifton, *History and Human Survival*, p. 318) vraagt van de atomaire mens in toenemende mate een flexibiliteit, een bereidheid om open te blijven en te leven met de kleine fragmenten die op dit moment het beste antwoord op een gegeven situatie lijken te bieden. Dit kan, paradoxaal genoeg, leiden tot ogenblikken van grote vreugde en verrukking, wanneer de mens zichzelf totaal overgeeft aan de flitsende impressies van zijn onmiddellijke omgeving.

De atomaire mens gelooft niet langer in iets dat altijd en overal waar en geldig is. Hij leeft bij het moment en creëert zijn leven ter plekke. Zijn kunst is collagekunst, een kunst die door een combinatie van divergerende deeltjes een korte impressie geeft van hoe de mens zich op een bepaald moment voelt. Zijn muziek is een improvisatie die thema's van verschillende componisten samenvoegt tot iets fris en vluchtigs. Zijn leven maakt vaak de indruk van een speelse uiting van gevoelens en ideeën, die om communicatie en beantwoording vragen, maar de ander geen verplichtingen proberen op te leggen.

Deze fragmentaire ideologie bewaart de atomaire mens ervoor een fanaticus te worden, die bereid is om voor een bepaald idee te sterven of te doden. Hij is vooral op zoek naar ervaringen die hem een gevoel van waarde geven. Vandaar dat hij zeer tolerant is, want hij ziet iemand met een andere overtuiging niet als een bedreiging, maar eerder als een mogelijkheid om nieuwe ideeën te ontdekken en zijn eigen te testen. Hij kan met grote aandacht luisteren naar een rabbijn, een predikant of een priester, zonder te overwegen een bepaald denksysteem over te nemen, maar is gaarne bereid zijn eigen begrip te verdiepen van wat hij ervaart als partieel en fragmentarisch.